

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Terug naar een veiliger samenleving

Schuyt, P.M.; Buruma Y., Vegter P.C.

Citation

Schuyt, P. M. (2005). Terug naar een veiliger samenleving. In V. P. C. Buruma Y. (Ed.), *Terugkeer in de samenleving: opstellen ter gelegenheid van het afscheid van Prof.dr. J.P.S. Fiselier van de Radboud Universiteit Nijmegen en de Rijksuniversiteit Groningen* (pp. 171-178). Deventer: Kluwer. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/16617>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/16617>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

TERUG NAAR EEN VEILIGER SAMENLEVING

Door Pauline Schuyt

Inleiding

Als een persoon lange tijd op één plaats verblijft, ontstaat het gevaar dat diegene de leefomstandigheden van die ene plaats gaat beschouwen als de manier waarop de wereld is ingericht; hij gaat hospitaliseren. Dit gevaar loopt bijvoorbeeld diegene die wordt veroordeeld tot een lange gevangenisstraf. Als deze persoon na lange tijd weer vrijkomt, treft hij een samenleving aan die is veranderd ten opzichte van de samenleving die hij verliet toen hij gedetineerd werd. Dit kan tot problemen leiden. Daarom is met de invoering van de Beginselenwet gevangeniswezen (later vervangen door de Penitentiaire beginselenwet) een belangrijke opdracht gegeven aan de tenuitvoerleggers van vrijheidsbenemende sancties: de tenuitvoerlegging moet zoveel mogelijk dienstbaar worden gemaakt aan de voorbereiding van de terugkeer van betrokkene in de maatschappij.¹ Dit 'resocialisatiebeginsel' is een bijzondere bepaling, in die zin dat het een van de weinige bepalingen is in de strafrechtelijke wetgeving, waar het doel van de (tenuitvoerlegging van) sancties specifiek wordt omschreven.² Dat het doel van een sanctie of de tenuitvoerlegging daarvan nauwelijks naar voren komt in wet- en regelgeving is opmerkelijk. Ook in de praktijk van het straffen lijkt het doel van de (tenuitvoerlegging) van sancties van ondergeschikt belang. Zo wordt dat doel nauwelijks genoemd in strafmotiveringen en blijkt uit onderzoek van Jan de Keijser dat er nauwelijks een consistent verband te vinden is tussen geprefereerde strafdoelen en straffen.³

Dit alles is opmerkelijk omdat het voor de legitimatie van de sanctie en de (wijze van) tenuitvoerlegging van groot belang is welk doel wordt nagestreefd. Kennis van het doel is belangrijk om helderheid te krijgen en te geven over de reden van een bepaalde strafkeuze.⁴ Het kan bovendien een handreiking zijn naar diegenen die zorgdragen voor de tenuitvoerlegging van de straf. Zij kunnen, binnen de mogelijkheden tot differentiatie die beschikbaar zijn, proberen met de wijze van tenuitvoerlegging het doel zo goed mogelijk te verwezenlijken.

1 Zie bijvoorbeeld artikel 2 lid 2 Pbw.

2 Een soortgelijke bepaling is ook te vinden in artikel 2 lid 1 Beginselenwet verpleging terbeschikkinggestelden.

3 J.W. de Keijser, Theoretische reflectie, *Delikt en Delinkwent* 2001, p. 392 en J.W. de Keijser, *Punishment and purpose; from Moral Theory to Punishment in Action*, Amsterdam 2000.

4 In deze bijdrage worden de begrippen 'straf' en 'sanctie' als synoniemen gebruikt, tenzij uit de tekst blijkt dat 'straf' als tegenhanger van 'maatregel' wordt gebruikt.

Nederland heeft nooit expliciet gekozen voor één bepaald strafdoel. In de memorie van toelichting bij de wet vermogenssancties merkte de minister niet voor niets op: "Ik moet hier meteen aan toevoegen dat over de doeleinden van de strafrechtspleging geen eensgezinde opvattingen bestaan".⁵ Uit eerder genoemd onderzoek van De Keijser komt ook naar voren dat er geen consistent en legitimerend moreel raamwerk ten grondslag ligt aan de huidige praktijk van het straffen in Nederland.⁶ Zo bekeken zou het concrete strafdoel dus geen doorslaggevende rol spelen in sanctionerend Nederland. Anno 2005 lijkt de minister hier anders over te denken. Onder andere in zijn 'Visiebrief modernisering sanctietoepassing'⁷ en zijn brief aan de Tweede Kamer naar aanleiding van de uitkomst van een onderzoek naar het voorkomen van recidive⁸, schrijft de minister:

"Straffen worden opgelegd om enerzijds het aangerichte kwaad te vergelden, maar anderzijds om te voorkomen dat herhaling optreedt. Aan de sanctietoepassing liggen verschillende doelen ten grondslag die zijn samen te vatten onder twee hoofddoelen: *het herstel van de rechtsorde* en *het verhogen van de veiligheid* (cursief PS). Vanuit het hoofddoel van herstel worden sancties toegepast ten behoeve van reparatie van de geschonden rechtsorde, zoals door leedtoevoeging aan de dader (vergelding) en herstel van het ontstane leed. Vanuit het hoofddoel verhogen van de veiligheid worden sancties toegepast gericht op normbevestiging en afschrikking van potentiële andere daders (...) en afschrikking van de daders zelf (...). Speciale preventie, het voorkómen van recidive bij de persoon zelf, is dus *een van de oogmerken* van de sanctietoepassing. Naast afschrikking van de persoon (gericht op het niet dúrven recidiveren), staan er middelen ter beschikking van tijdelijke uitsluiting van de persoon uit de samenleving (gericht op het niet kúnnen recidiveren)".

De doelen van de straf worden door de minister meer geëxpliciteerd dan ooit, al moet hierbij direct worden opgemerkt dat de twee hoofddoelen die hij noemt zo ruim geformuleerd zijn en geïnterpreteerd worden, dat van een echte keuze voor een bepaald doel niet kan worden gesproken. De visie van de minister lijkt overzichtelijk, maar in feite zijn de twee genoemde hoofddoelen twee paraplu's waar alle doelen die in het verleden de revue zijn gepasseerd (met enige moeite) zijn ondergebracht. Op zich is er niets mis met een zeer ruime, en in mijn ogen enigszins geforceerde, invulling van 'het doel' dat de minister voor ogen staat bij het debat over het sanctiestelsel en de tenuitvoerleggingsmogelijkheden. Maar het lijkt erop dat er onvoldoende oog is

voor de invloed van verandering van strafdoelen op de samenstelling van het sanctiestelsel én met de manier waarop de sancties worden tenuitvoergelegd.

Het is daarom van belang stil te staan bij de verschillende strafdoelen en hun uitwerking op het sanctiestelsel en de wijzen van tenuitvoerlegging. Juist omdat de minister steeds vaker vermeende doelen gebruikt om de invoering van bepaalde sancties, of de wijze van tenuitvoerlegging daarvan, te legitimeren. Om de discussie over strafdoelen goed te kunnen voeren is het interessant te bekijken hoe ons sanctiestelsel en de tenuitvoerlegging van de sancties zich hebben ontwikkeld sinds de inwerkingtreding van het huidige Wetboek van Strafrecht in 1886 en hoe de veranderende strafdoelen daarbij een rol hebben gespeeld. Op die manier kan de impact die gekozen strafdoelen hebben op het sanctiestelsel en de wijzen van tenuitvoerlegging op waarde worden geschat.

1886-2005: van vergelding naar veiligheid⁹

Het sanctiestelsel van het Wetboek van Strafrecht dat in 1886 werd ingevoerd was bewust eenvoudig gehouden. De (hoofd)sancties die konden worden opgelegd waren de gevangenisstraf (bedoeld voor opzettelijk begane misdrijven), hechtenis en geldboete (bedoeld voor culpose misdrijven en overtredingen) en de plaatsing in een krankzinnigengesticht. Deze maatregel kwam alleen in beeld als de verdachte niet-toerekeningsvatbaar was. Een combinatie van hoofdsancties was niet mogelijk, zodat de rechter feitelijk weinig vrijheid had bij het bepalen van de sanctie. Ook voor wat betreft de tenuitvoerlegging was er weinig variatie mogelijk: vrijheidsbenemende sancties tot vijf jaar werden door middel van eenzame opsluiting tenuitvoergelegd. Langere vrijheidsbenamingen konden, na vijf jaar, in gemeenschap worden ondergaan.

Dit sanctiestelsel was vooral gebaseerd op de klassieke vergeldingsgedachte. De sanctie en de daarbijbehorende tenuitvoerlegging werden geënt op de idee van criminaliteit als aantasting van rechtsgoederen.¹⁰ Die aantasting moest worden vergolden en daartoe werd de dader aangepakt: hem werd leed toegevoegd. Daarbij was het belangrijk dat alleen *verwijtbaar* begaan onrecht op een *evenredige* manier werd bestraft. Maatgevend voor de sanctie was de *daad*, want die moest worden vergolden.

5 *Kamerstukken II 1977-1978*, 15 012, nr. 3, p. 19.

6 J. de Keijser, Theoretische reflectie, *Delikt en Delinquent* 2001, p. 392.

7 Visiebrief modernisering sanctietoepassing 7 juni 2004; zie hierover onder andere Y. Buruma in *Sancties 2004/4*, p. 213-224.

8 Brief aan de Tweede Kamer d.d. 9 maart 2005, met betrekking tot recidive onder justitiabelen, p. 4.

9 Zie hierover onder andere: Y. Buruma (red.), *100 jaar strafrecht*, Amsterdam 1999, p. 22-26; F.W. Bleichrodt, Het strafrechtelijk sanctiestelsel in de revisie, *Handelingen Nederlandse Juristen-Vereeniging* 2002-1, p. 92-97; M.J. Borgers, *Het wettelijk sanctiestelsel en de strafvoeringsvrijheid van de rechter*, Preadvies Vereeniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland 2004, p. 25-46.

10 Y. Buruma (red.), *100 jaar strafrecht*, Amsterdam 1999, p. 23.

Vanaf de jaren twintig van de vorige eeuw krijgt de Moderne Richting steeds meer voet aan de grond in het strafrecht. Onder invloed van die Moderne Richting wordt criminaliteit steeds meer gezien als verstoring van het maatschappelijk samenspel¹¹ zodat het doel van bestraffing verschuift naar 'straf als middel tot bescherming van de samenleving tegen de dader van het strafbare feit'.¹² Maatgevend voor zowel de straf als de tenuitvoerlegging is niet langer de *daad* maar de *dader*. In deze visie is vergelding niet langer het hoofddoel van de (tenuitvoerlegging van de) straf. De straf moet worden aangepast aan de persoon van de dader, zodat deze wordt verbeterd en hij het samenspel van de samenleving niet langer verstoort. Gedragsbeïnvloeding wordt een belangrijk doel van de straf. Om dit, via straffen op maat, mogelijk te maken wordt het sanctiestelsel aangepast. Het wordt mogelijk om verschillende hoofdstraffen te combineren of voorwaardelijk op te leggen. In 1925 en 1928 treden de psychopatenwetten in werking, waardoor (verminderd) toerekeningsvatbare delinquenten ter beschikking van de regering kunnen worden gesteld om te worden behandeld, om vervolgens 'verbeterd' terug te keren in de samenleving en daar dan geen gevaar meer voor te vormen. Bovendien kan door het verwijderen van de verdachte uit de samenleving voor enige tijd (wellicht langer dan de ernst van het feit rechtvaardigt) de samenleving worden beschermd. Uit het Zwarte Ruiters-arrest van 1957 blijkt dat die bescherming een steeds belangrijker doel van het straffen is. In dit arrest bepaalde de Hoge Raad uitdrukkelijk dat de mate van schuld niet altijd de bovengrens van de straf vormt. In het belang van beveiliging van de samenleving is hoger straffen dan de mate van schuld mogelijk. Maatgevend voor de straf zijn dan niet meer de ernst van het feit of de mate van schuld van de dader, maar de behoefte aan bescherming van de maatschappij. Dat beveiliging van de samenleving zo belangrijk wordt blijkt ook uit het aantal gevangenisstraffen: dat neemt steeds meer toe.¹³

In de ontwikkeling van de wijze van tenuitvoerlegging van de straf is ook duidelijk te zien dat de persoon van de dader, en dan vooral de *verbetering* van die persoon, steeds belangrijker wordt. Het uitgangspunt van eenzame opsluiting wordt verlaten en vervangen door gemeenschappelijke tenuitvoerlegging. Ook hier gaat 'de maatschappij' een steeds grotere rol spelen, want belangrijk uitgangspunt bij het tenuitvoerleggen van sancties wordt de resocialisatiegedachte: een verdachte moet tijdens zijn vrijheidsbeneming goed worden voorbereid op terugkeer naar de samenleving. Dit idee heeft een directe invloed op de wijze van tenuitvoerlegging: de plaatsen waar die plaatsvindt

worden steeds gedifferentieerder, met oog voor selectie op verschillende categorieën van gedetineerden en hun specifieke 'behoefte'.

De maatschappij gaat vanaf de jaren zeventig een nog belangrijker rol spelen. Het perspectief van de straf verschuift van *persoon van de dader* naar *herstel en compensatie ten behoeve van de samenleving*. De *daad* komt daarbij weer in het vizier, want die moet worden gecompenseerd; het vergeldingsdenken is terug, maar binnen een nieuwe dimensie, namelijk die van de samenleving; Buruma noemt dit een 'reparatoire invulling van het vergeldingsdenken'.¹⁴ Deze verschuiving opent de weg voor sancties die compensatie en herstel van de oude situatie tot doel hebben. Vanaf de jaren tachtig leidt dit tot een ware uitbreidingsgolf van nieuwe sancties, zoals de ontnemingsmaatregel, de onbetaalde arbeid ten algemene nutte en de schadevergoedingsmaatregel die respectievelijk in 1983, 1989 en 1995 worden ingevoerd. Bij deze sancties komt de nadruk te liggen op compensatie aan en herstel ten behoeve van de samenleving en het slachtoffer, als onderdeel van de samenleving.

Vanaf het begin van deze eeuw is opnieuw een verschuiving zichtbaar van *daad* naar *dader*. Deze nieuwe verschuiving doet denken aan de verschuiving die plaatsvond onder invloed van de Moderne Richting, met dien verstande dat de 'nieuwe dimensie van de samenleving' op deze tweede verschuiving een zware stempel drukt. Want hoewel de *dader* weer volop in het voetlicht komt te staan, schijnt dat voetlicht geheel op het podium van de samenleving in het algemeen en de veiligheid van die samenleving in het bijzonder. Zoals eerder werd gesproken van een reparatorie invulling van het vergeldingsdenken, zo kan nu worden gesproken over een invulling via risicotaxatie van het verbeteringsdenken. De persoon van de dader komt weer centraal te staan, maar anders dan in de jaren zestig gaat het niet zozeer om het verleden van de verdachte, maar steeds meer om de (criminele) handelingen die hij in de toekomst zou kunnen gaan verrichten, waarmee de veiligheid van de samenleving in gevaar *zou kunnen komen*. Anders dan in de jaren vijftig tot en met zeventig wordt niet zozeer gekeken naar de *sociale* achtergrond, maar naar de *criminele* achtergrond van de dader.¹⁵ Er wordt niet meer gesanctioneerd *vanwege*, maar *naar aanleiding van* het strafbare feit.¹⁶ Het gaat niet meer om de ernst van het feit, maar om de ernst van de dader.¹⁷ En dit alles bezien in het licht van het risico dat een verdachte vormt voor de veiligheid van de samenleving. Buruma omschrijft deze ontwikkeling als een verschuiving van een dadergericht correctieperspectief naar veiligheidsgericht controleperspectief.¹⁸

14 Y. Buruma (red.), *100 jaar strafrecht*, Amsterdam 1999, p. 26.

15 P.M. Schuyt, Naar een nieuw soort daderstrafrecht, *Sancties* 2003/6, p. 314.

16 M. Moerings, *Straffen met het oog op veiligheid, een onderneming vol risico's*, Universiteit Leiden 2003, p. 10.

17 P.M. Schuyt, Naar een nieuw soort daderstrafrecht, *Sancties* 2003/6, p. 314.

18 Y. Buruma, Sanctionering, een autonome beslissing van de rechter?, in: *Diversiteit van Sanctionering*, K.D. Lünemann, P.M. Schuyt, L. van Wifferen, Deventer 2001, p. 11.

11 Y. Buruma (red.), *100 jaar strafrecht*, Amsterdam 1999, p. 25.

12 F.W. Bleichrodt, Het strafrechtelijk sanctiestelsel in de revisie, *Handelingen Nederlandse Juristen-Vereeniging* 2002-1, p. 95.

13 Y. Buruma (red.), *100 jaar strafrecht*, Amsterdam 1999, p. 24.

Het gaat niet meer zozeer om verbetering van de *dader*, maar om betere beveiliging van de samenleving. Een verbeterde dader is daarvoor slechts een middel, niet meer een doel.

Deze nieuwe manier van denken werd direct vertaald naar het sanctiestelsel. In 2001 werd dit uitgebreid met een maatregel die feilloos aansluit op deze verschuiving: de strafrechtelijke opvang voor verslaafden (SOV). Met het opleggen van deze maatregel werd het mogelijk verslaafden die voor overlast en onveiligheidsgevoelens zorgen door het begaan van relatief lichte strafbare feiten als autokraken, inbraken, zakkenrollerij en winkeldiefstal, voor maximaal twee jaar in een speciale inrichting te plaatsen teneinde ze te laten afkicken. Hoewel het beëindigen van de verslaving een belangrijk doel van deze sanctie was, vormde het feit dat deze delinquenten voor langere tijd kunnen worden opgesloten een minstens zo belangrijk doel. Deze maatregel sluit zo goed aan bij het 'nieuwe strafdoel', beveiliging van de samenleving, dat hij onlangs is omgevormd tot de maatregel plaatsing in een inrichting voor stelselmatige daders (ISD), die opsluiting van alle, ook niet verslaafde, overlastgevers mogelijk maakt.

Als we kijken naar de tenuitvoerlegging van de sancties, en dan met name naar de vrijheidsbenemende sancties, dan lijkt zich daar een scheiding te ontwikkelen tussen de tenuitvoerlegging van de gevangenisstraf aan de ene kant en de maatregelen, zoals de tbs en de ISD aan de andere kant. Waar de differentiatie tussen verschillende detentieregimes steeds meer lijkt te verschromen, door bezuinigingen die resulteren in sobere regimes, schotloze detentie zonder enige differentiatie naar soorten delinquenten et cetera, lijkt het of de maatregelen steeds verder worden uitgesplitst in steeds specifiekere vormen als de long stay, verschillende behandelingsvormen binnen de tbs en maatregelen als de ISD. Dit is wellicht te verklaren als we het klassieke onderscheid tussen 'straf' en 'maatregel' van stal halen: straf is leedtoevoegend, een maatregel is gericht op beveiliging van de maatschappij en behandeling van de dader. Aangezien die laatste twee doelen dichterbij de overheersende strafdoelen staan, is het logisch dat daar meer heil in wordt gezien en er dus meer in wordt geïnvesteerd. Het is illustratief dat de Minister van Justitie alle 'klassieke doelen' als vergelding en preventie moeiteloos weet onder te brengen in 'nieuwe doelen' als veiligheid en herstel. Of met de tweedeling in wijzen van tenuitvoerlegging de veiligheid van de samenleving wordt gediend valt te bezien. Immers, omdat tijdens de gevangenisstraffen nergens meer tijd en geld voor is en resocialisatie op een laag pitje komt te staan, komen ex-gedetineerden slechter terug in de samenleving. De kans is in dat geval groot dat het aantal recidivisten zal toenemen.¹⁹ De minister heeft al aangegeven dat hij die

19 Dit wordt bevestigd door een aantal (nog te verschijnen) WODC-rapporten die op 9 maart 2005 door de Minister van Justitie zijn aangeboden aan de Tweede Kamer, waarin uitspra-

recidive wil aanpakken, onder andere met risico-analyses en gedragsinterventies²⁰, maar dat lijkt haaks te staan op de manier waarop op dit moment de tenuitvoerleggingsmogelijkheden voor de reguliere detentie worden aangepakt.

Slot

In zijn boek '100 jaar strafrecht' vat Buruma de ontwikkeling van de strafdoelen treffend samen en blikt hij vooruit naar de toekomst: "Het denken over het doel van het straffen was tot nu toe gericht op de daad (*quia peccatum*, omdat er gezondigd is) en de dader en eventuele navolgers (*ne peccetur*, opdat er niet gezondigd worde). Is het ooit mogelijk het doel van het straffen op billijk te concretiseren wijze te vinden in een op de 'consument van het leed' gerichte oriëntatie (omdat er geleden is of opdat er niet geleden worde)?"²¹ Hoewel hij zich deze vraag slechts zes jaar geleden stelde, kunnen we inmiddels concluderen dat zijn vraag, als het aan de minister ligt, deels bevestigend moet worden beantwoord. Immers, de op het herstel gerichte doelen richten zich op de consument die geleden heeft. Het doel veiligheid mikt op het doel 'dat er niet geleden wordt'. Toch wordt de vraag slechts *deels* bevestigend beantwoord, omdat de minister deze doelen weliswaar noemt, maar het er tot nu toe op lijkt dat deze doelen niet op *billijk te concretiseren wijze* gehaald gaan worden. Want wat is de invulling van een sanctiestelsel dat geënt wordt op deze 'parapludoelen'? Een veelheid aan specifieke sancties die in de drang om de gestelde doelen te halen, steeds minder recht doen aan de 'oude' uitgangspunten van het sanctiestelsel, zoals het belangrijke doel van resocialisatie dat weliswaar nog steeds in de wet wordt genoemd, maar waar in de praktijk steeds minder aandacht aan besteed kan worden. Dat iemand op den duur terugkeert naar de samenleving en dat daartoe voorbereiding nodig is, wordt nog steeds onderkend. Bij de invulling van die voorbereiding staat echter niet meer de delinquent centraal, maar de veiligheid van de samenleving. Zolang de veroordeelde gemotiveerd is te werken aan zijn verbetering, bijvoorbeeld door het volgen van scholing, cursussen, af te kicken of anderszins van een verslaving af te komen, kan hij daartoe alle medewerking krijgen. De samenleving is daar immers bij gebaat. Maar als een dader niet gemotiveerd is om te verbeteren of zijn ontwikkeling is niet of onvoldoende controleerbaar, dan wordt hij, omwille van een veiliger samenleving, niet meer geresocialiseerd,

ken worden gedaan over onder andere recidive onder ex-gedetineerden, ex-pupillen van jeugdinrichtingen en ex-tbs-gestelden.

20 Brief aan de Tweede Kamer d.d. 9 maart 2005, met betrekking tot recidive onder justitiabelen, p. 10.

21 Y. Buruma (red.), *100 jaar strafrecht*, Amsterdam 1999, p. 26.

maar opgeborgen in een long stay-afdeling, een gevangenis met een sober regime of een instelling voor stelselmatige daders zonder échte interventie.²² Functionele executie is het sleutelwoord, met motivatie en controleerbaarheid als belangrijke ijkpunten.

Met De Keijser ben ik van mening dat "een fundamentele discussie en herbenning (...) op de gronden en doelen van straf en de wijze waarop deze in de rechtspraktijk tot uitdrukking gebracht behoren te worden"²³ plaats moet vinden. Daaraan zou ik willen toevoegen dat ook de wijze van tenuitvoerlegging van die sancties in de discussie betrokken moet worden. Zoals uit het bovenstaande blijkt, hebben de strafdoelen die worden nagestreefd een duidelijke invloed op het sanctiestelsel en de tenuitvoerleggingsmogelijkheden. Wanneer de discussie over deze doelen uit de weg wordt gegaan en wordt gekozen voor nietszeggende 'parapludoelen', dan zal dat zijn uitwerking hebben op het sanctiestelsel en de tenuitvoerleggingsmogelijkheden: deze zullen een weerspiegeling worden van de broddellap die de minister nu maakt van de doelen. In een tijd waar herziening van het sanctiestelsel en nieuwe invullingen van de tenuitvoerleggingsmogelijkheden hoog op de agenda staan is het van groot belang dat dit voldoende onder ogen wordt gezien. Alleen op die manier kan een duidelijke lijn worden gevolgd in de ontwikkeling van het sanctiestelsel en de wijzen van tenuitvoerlegging.

22 Uit de memorie van toelichting blijkt het uitgangspunt voor de ISD "een langere vrijheidsbenaming in een zeer beperkt regime (is). Een intensieve interventie zal alleen plaatsvinden als daarvoor bij betrokkene een duidelijk aanknopingspunt is". Of dat aanknopingspunt er is moet via een screening duidelijk worden. Zie *Kamerstukken II 2002-2003*, 28 980, nr. 3.

23 J. de Keijser, Theoretische reflectie, *Delikt en Delinkwent* 2001, p. 411.